

c) A fent elmondottakkal függ össze az is, hogy némelyik költőt nem a legjellegzetesebb, legszebb versei képviselik. Kétségtelen, hogy *Bessenyeit*; a költőt egyáltalán nem állítja elének *Az irigy elméül* c. igen unalmas, terjengősen elmélkedő részletei. A *Fermészvilágából* s a korai versek közül egyformán sokkal szebb és igazabb, jellemzőbb részleteket lehetett volna kiválasztani. A *Gvadányi Nótáriusából* kiemelt részlet eléggé jellemző, de nem szép. Helyesebb lett volna Arany János útmutatásait követni a válogatásban, s az utazó nótárius alakjáról, gesztusairól adni képet a szép, népies és realiztikus strófák közlésével. *Kazinczy*-nak *Vitkovics* episztolája és legalább egy szonettje nagyon hiányzik a kötetből; a főleg epigrammákra épített *Kazinczy*-kép nem felel meg a valóságnak. Meglepő, hogy *Daykának* — akit *Csokonai*, *Kazinczy* és *Kölcsy* oly nagyra, a kisebb kortársaknál sokkal nagyobbra tartottak — csak egy jelentős verse szerepel itt, a másik három messze alatta marad azoknak, amelyeket a hagyomány is, mai ítéletünk is a legszebb, legszuggesztívabb verseinek tekint: a *Titkos bú-nak*, a *Rettenetes éj-nak* és a *Baróti Szabóhoz* intézett episztolának. Az első kettőnek elmaradása kétségkívül hiba. A *Csokonai-válogatásból* egyedül a *Marosvásárhelyi gondolatok* c. nagy vers hiányzik. Helytelen volna rá nem mutatni arra, hogy a szerkesztő e rész nagyobb felében lelkiismeretes, igen gondos munkát végzett és válogatása teljes mértékben kielégítő. *Bessenyei*, *Kazinczy*, *Gvadányi* és főleg *Dayka-válogatása* azonban nem fogadható el.

Szóvá kell tennünk még azt is, hogy egyik költő «túlteng», érdemén messze túl szerepel ebben a részben. *Péczeli* és *Vitkovics* — az előbbi terjengős és közepes színvonalú oktatómeséivel, az utóbbi költői szempontból erőtlén versezeteivel — ily nagy teret nem érdemel. (*Vitkovicsot* hat,

Daykát s *Verseghyt* ezzel szemben négynégy vers képviseli!).

Kétségtelen, hogy ezek az időrend, a teljesség és a jellegzetesség terén felfedezhető hibák nem rontják le a szerkesztő érdemét, ami válogatásának nagy tartalmi jelentőségét és használhatóságát illeti: egy későbbi kiadás alkalmával ezek a hibák — átrendezéssel és versek beiktatásával (ill. kihagyásával) — könnyen inegszüntethetők lesznek.

A VI. rész 85 lapon a reformkor költészetének legszebb darabjait tartalmazza. Ami a válogatást és rendezést illeti, ez a rész a megelőzőnél sikerültebb. *Kölcsy* és *Vörösmarty* állanak a rész súlypontjában. A kisebb költők szemelvényei is jól tükrözik a kort s az egyéniségeket. Különösen érdemére szolgál a szerkesztőnek, hogy néhány kevésbé ismert költő-személyiséget a nagyközönség elé vitt és jellegzetes, szép verseiken keresztül mutatta meg haladó felfogásukat, mély haszoneretüket (*Szentiváni*, *Kunoss*, *Pap Endre*).

Szép s szinte kifogástalan a *Kölcsy* verseiből készült válogatás. Legfeljebb a *Paulina* emlékkönyvébe c. igen szép epigrammát és a *Szondi-törredék* elejét hiányoljuk. Mindkettő sokkal többet mond a politikusról és költőről, mint pl. a közölt *Balassa* c. archaizálás.

Vörösmarty hatalmas művét rendkívül nehéz ilyen kis terjedelmű válogatásban bemutatni. Érdeme a szerkesztőnek, hogy ezt a nehéz feladatot kitűnően oldotta meg. Legfeljebb azt lehetne szóvá tenni, hogy 1825-től 1830-ig semmi nagyobb fajsúlyú *Vörösmarty*-verset nem közöl, s így az antológiában olvasható versek a nagy költőt még mindig inkább *Kölcsy* és *Kisfaludy* tehetséges követőjének mutatják, semmint a nemzeti öntudat ama lánglélkű ébresztőjének, akinek pl. *Zrinyi* c. (1828) nagyszerű versében mutatkozott.

Szaunder József

ARANY JÁNOS NÉPDALGYŰJTEMÉNYE

Közézetesi Kodály Zoltán és Gyulai Ágost. Akadémiai Kiadó. 1952.

Minden ember, még az is, akinek botfüle van, a zenetudós szemében értékes teszt lehet. Mint a nyelv hangtana, szókinccse pontosan tükrözi az osztályt, melyből származunk, a műveltséget, melyet hordozunk, a mesterséget, mellyel foglalkozunk, ugyanúgy elismételhetjük Kodályval: »Mondd meg, mit énekelsz, s megmondom ki vagy?«

Mert zene- és műveltségtörténeti tanúság mindenki, aki leszáll emlékezetébe és leír

mindent, amit életében énekelt: gyerekkorától kezdve öregségig, válogatás nélkül. E sorok írójának zenei vallomásaiban ott szerepelnek például egy alföldi vegyes lakosságú, inkább elmagyarosodott, mint magyar városi környezet énekei, melyek a szabványos gyermekdalok után a millenniumi kor magyarkodó népszínműkultúráját, a pesti operett- és kabarévilág aszfalttermékeit, a századvégi középiskolai énekkottatás-

nak édeskésen harmonizált énekkultúráját képviselik. Emellett énekeltük mi is azt a nagy tömeg »magyar nótát« is, mely előbb koncentráltan a »101 magyar népdal«-ban terjedt el, s melynek minden egyes darabja a század második felében készült ismert magyar szerzők jóvoltából, (Káka tövén költ a ruca, Nékem olyan asszony kell stb.) az egész magyar »középosztály« dallamkincsévé vált, s mely aztán Fráter Lőránt és Balázs Árpád érzélgős rapszodiáiban csúcsosodott ki a kávéházi cigánybandák zöngésével a háttérben.

De aztán jött a világháború és a parasztkatonák nótái elárasztották ezt az »úrnak« mondható énekkészletet friss levegővel, igazi magyar dallamokkal, egy addig távol tartott, életerős, gyökeresebb közösség üzenetével. S akkor jöttünk rá, hogy itt-ott már addig is belopódzott emléünkbe egy-egy dallam és szöveg, az elterpeszkedett »felsőbb« zenekultúra ellenére. És Budapestre kerülve, boldog részesei lehettünk annak a zenei felvilágosodásnak, melyet Bartók Béla és Kodály Zoltán győzelemre vittek, s melynek igazi gyümölcseit csak gyermekeink élvezik.

Persze az az énekkészlet, amit így esetleg leírnánk, nem sokat jelentene a mai zene-történéseknek, magán a keresztmetszet-történeti tanuságán kívül. Jobb eset, ha valami zeneértő embernek jutott ilyesmi eszébe, aki olyan korban élt, mikor zene-történet még nem is volt; legfeljebb nemzeti vagy népi zene iránti érdeklődés a magyarosodás jegyében. Ez esett meg Pálóczi Horváth Ádámmal, akinek *Ötödéjszáz éneke* éppen napjainkban jelent meg kritikái kiadásban, és lett a magyar zene-történeti kutatás egyik főforrása. Horváth Ádám idején még nem nyomtattak »101 magyar népdalt« és nem adták ki ezrével a műdalokat sem, mint korunkban a pesti kabaré- és operettirodalom virágait.

Pálóczi Horváth Ádám óta ez a szerencsés eset csak egy zenekedvelőnél ismétlődött meg: Arany Jánosnál. Éppen annál a kivételes tehetséges írónál, aki a magyar költészetben Petőfivel együtt a nép felé irányítja a fejlődés folyamát.

Ezuttal tehát nem akármilyen vállalkozott arra, hogy zenei tanuságként szerepeljen; vállalkozása nemcsak történeti dokumentum, keresztmetszet, hanem egyúttal forrás, s ebben a forrásban tiszta magyar környezet dallamkincse tükröződik, ahol az egyik legnagyobb magyar költő találta meg verseléséhez ritmikai táplálékát.

Több mint 50 évvel Arany halála után látott napvilágot ez a nevezetes gyűjtemény. A régebbi Arany-kiadók csak sejtették a gyűjtemény létezését. Kb. 40 évvel ezelőtt, a Kisfaludy-Társaság megbízta aztán Gyulai

Ágostot és Sztankó Bélát a kézirat kiadásával, mely addig a Pedagógium könyvtárában lappangott.

57 éves korában fogott hozzá a nagy költő, barátja Bartalus István kérésére, hogy lekótázza mindazokat a dalokat, melyek emlékezetében megmaradtak. Bartalus, aki zenetanár volt a polgáriskolai tanárképzőben, akkor kezdte meg nagy népdalgyűjtő körútját.

Többről volt tehát itt szó, mint mikor Erdélyi János a 30-as években megindította népdalgyűjtését: míg akkorában csak a szöveg érdekelt a gyűjtőket, Bartalusnak a dallam szinte fontosabb volt, hiszen a magyar népzene kincseit akarta összeszedni.

A »tamburás öregúr«, aki fiatal korában nem küldött be egyetlen népdalt se Erdélyinek, romlott látása, hallása és keze reszketegsége ellenére kész örömmel fogott hozzá a feladathoz, és irta össze mindazt, amire idős korában vissza tudott emlékezni, mert érezte, hogy ezzel nagy szolgálatot tesz a nemzetnek, mely akkorában kezdte elveszteni eredeti színeit a kapitalista közmopolitizmus erősödésével.

Bartalus hétköztetes gyűjteményében, mely ma is csak kéziratok alakban használható az Akadémia kéziratárában, előkelő helyet foglalnak el az Arany János *után* leírt énekek, és Bartalus többször halásán emlegeti kiadványaiban, mennyit köszönhet Arany János zeneemlékiratának.

Most végre, 70 év után, napvilágot látott ez a nagy nemzeti kincs. A kiadók, a leg-helyesebb módszert követve, előbb hasonlóan adják Arany kéziratát, majd bőséges magyarzatokkal a gyűjtésekkel illusztrálják a kézirat keletkezésének történetét, jellemzik a gyűjtemény fontosságát.

Zene-történeti szempontból talán szerencsés, hogy a kézirat korábban nem került kiadásra, hiszen 40 évvel ezelőtt még Kodály Zoltán csak ellenzékbe szorított apostola volt az igazi magyar népi zene kutatásának, s a Kisfaludy-Társaságban sem igen volt meg a kellő érzék a magyar népdal zenei problémái iránt.

Most azonban a legilletékesebb helyről kapjuk Arany gyűjtésének zenei értékelését. Kodály szerint Arany nem kutatott, nem gyűjtött énekeket Nagyszalontán vagy Debrecenben és másutt ahol megfordult, hanem csupán azt írta le, ami emlékezetében megragadt, és még talán azt sem egészen. De így is: »nemcsak saját maga, hanem egész kora dalismeretéről ad keresztmetszetet«. Talán Pestre költözése (1858) lehet az a határidő, mely után aligha szedett magába újabb dallamokat; tehát így Arany gyűjteménye az első félszázad magyar vidék énekkultúrájának a keresztmetszete.

Kótát írni debreceni diákkorában tanult meg, és a gyűjtemény mutatja, mi minden maradt emlékében a diakkántusok dallamkincséből. (Közte van a híres »dugó« is, melynek a történetét részletesen megtaláljuk a jegyzetekben.) Zenében Arany mindörökre autodidakta maradt; önmagától tanult meg gitárt vagy ahogy ő mondta: »tamburát« pengetni. (A keleti és déli népeknél nem újjal, hanem pengetővel kezelik a tamburát.) És mégis: zenei emlékezete szinte kifogástalan; kótái pontosak és a hallott melódiához hűek. Kodály részletesen kimutatja, hogyan őrizi Arany kézírata *mindig* a helyes hangmenetet, ellentétben Bartalussal, aki az Aranytól kapott dallamokat kora izléséhez idomítva, elédesíti, sokszor idegen dallammenetekhez illeszti.

A magyar zene ősrétegét alkotó ötfokú dallamok közül Kodály egyetlenegyét sem találta a gyűjteményben, de 1916-17-iki szalontai gyűjtőútján sem találta ilyet, amit a Bocskai-hajduk leszármazottainak nemesi öntudatával, fejlettebb iskolázásával és a lakosság újabbnak letelepedésével magyaráz. De maga a műveltségében állandóan felfelé törő Arany sem igen érintkezhetett szerinte »az alacsonyabb műveltségű analfabéta réteggel vagy az ősbíb hagyományú pásztor-néppel«. Itt talán felhozhatnók Kodálylyal szemben »A vén gulyást«, akit a költő figyel, amint

.. nevet, iszik danolgat
Tréfaüző ifj'urakkal.

»Azt a régít, Marczy bátya!«
S felkurjant a kedves nőja.
Ki tudná hanyadszor fújál
És ki tudná, hogy mióta!

»Hej Nagy-Kőrös híres város,
Ez s ez ottan a nótáros...«
De az mégsem oly keserves
Mint a: »gonosz komiszáros«.

Ezek között az újabb réteghez tartozó népi dallamok között nem egyet Arany emlékezete őrzött meg a végleges enyészettől.

A jegyzetekben aztán az egyes daraboknál a népzene kutató gyönyörűséggel követheti Kodály remek elemzéseit. Minden érdekesebb korábbi vagy egykori rokon változat dallamostul szerepel a jegyzetekben, a zseniális zenekutatót jellemző tudományos pontossággal.

Mindez nemcsak arra a csoportra vonatkozik, melyet Arany »Népdalok és rokon« címen külön választott és gyűjteménye élére tett, hanem arra is, amelyet »Társas dalok (többnyire idegen dallamra)« címmel második helyen állított össze. Ezek az énekek többnyire az érzélgős biedermejer stílus emlékei, mely a harmincas években volt

divatos. Kodály elégtétellel állapítja meg, hogy ezek ma jóformán mind eltűntek a zenei köztudatból, míg a népének legnagyobb részét ma is fellelhetni az éneklő nép között. A III. csoportként feltüntetett »Kántáló dallamok és gyermek réják« alig egynéhányan vannak.

Gyulai Ágost, kinek érdeme, hogy a rendkívül becses kézirat előkerült a Pedagógium könyvtárából, hosszú évtizedeken át dolgozott a gyűjtemény szövegkritikai részén. Míg a legnagyobb és leggondosabb alaposággal vázolja a kötetben a kézirat történetét, keletkezését és további sorsát, a jegyzetekben a variánsok olyan elképesztő tömegét jelzi, hogy ezzel a kiadvánnyal a folklór-kutatás becses forrásmunkájává avatja.

»Függelék«-nek nevezik a kiadók további kutatásainak eredményét, mellyel Arany és a népköltés, továbbá Arany és a zene viszonyát véglegesen tisztázzák. Itt Gyulai Ágost összeállítja Arany néhány népdalszövegközlését és nagyszámú népdalidézetét is. Ezeknek jó része nem szerepel a dalgyűjteményben, ami igazolja, hogy sok nóta bujkált még Arany emlékében, mely 1871 és 1874 között — amikor a gyűjtemény keletkezett, — nem jutott észébe. Külön csemege a zenekedvelők részére Kodály tanulmánya Arany saját szerzésű dallamairól.

Magunk részéről talán hozzátehetjük, a két kitérő szakember eredményeihez, hogy még ebben a dalgyűjteményben is fel lehet ismerni a nagy költő opusának egyéni vonásait. Nem a darabokban, melyek nem tőle valók, hanem abban, hogy mi ragadt meg legjobban emlékezetében? Nagy részükben ugyanis a nép évődő humora nyilvánul meg, némi szomorkás háttérrel, mint amilyen Arany egész lelkületének színezete. Kevesebb köztük az érzelmes, szerelmes ének, mint ahogy kevés az Arany egész költészetében.

Csak egy-kettőt a sok közül :

Még aszondják a kapások, nem lesz bor :
Hát mit iszik a vén bíró ilyenkor?
Alig, alig, alig várja az estét,
Hármasával, négyesével őrítgeti az iccét.

Vagy :

Megütötték a bírót
Egy nagy tökkel, hogy meghótt,
Ej haj, be kár vót,
Be jó törvénytevő vót.

És ez :

Meghalt a juhász,
Oda a juhász,
Ki mondja már a kutyának :
Peták ne!

A humoros tartalom mellett bizonyos komikus drámaiság jellemzi a darabok nagy részét. Tudjuk: Arany költészetében milyen nagy a szerepe Arany mimusi hajlamának: nemcsak leír, de gesztusaival együtt szügerálja alakjainak képét.

Majd aki egyszer részletesebben megvizsgálja, mi minden visszhangzik ebből a

dalkincsből Arany költészetében és különösen, aki közelebbről megnézi, hogy viszonylik Arany metrikája és verselmélete ehhez a népi alapréteghez, az fogja csak igazán felmérni tudni a kiadvány rendkívüli fontosságát.

Eckhardt Sándor

MÓLDVAI CSÁNGÓ NÉPMESÉK ÉS BESZÉLGETÉSEK

Hanglezemre gyűjtötte, átírta és közzéteszi Hegedűs Lajos Közoktatásügyi Kiadóvállalat, 1952.

Hegedűs Lajos azok közé a gyűjtőink közé tartozik, akiknek a nyelvtudomány is, a néprajz is sokat köszönhet. Már előző kötetét (Népi beszélgetések az Ormánságból, Pécssett, 1946) is nagy haszonnal forgathatta a nyelvészek mellett nemcsak a folklorista, hanem a néprajzi kutatás majd minden szakembere. Kiemelkedő érdeme az is, hogy a néprajzi szövegek tudományos pontosságú rögzítésének legjobb technikai módszereivel dolgozik, s ezen a téren valóban nagy eredményeket ért el. Ezt a mostani kötetét is haszonnal forgathatjuk, hiszen népmesék, meseivé váló történetek, hiedelemszerű elbeszélések mellett, a beszélgetéseken keresztül a népi élet ezernyi témája jelentkezik. Érdeme Hegedűsnek az is, hogy rövid bevezetőjében a moldvai csángók kérdéseit nemcsak a legszűkebb szakmai (fonetikai) szempontból vizsgálja, hanem Romániából való kitelepedésük óta napjainkig ismerteti életüket. Rámutat politikai fejlődésük legfőbb mozzanataira, s utal arra is egészen röviden, hogy a felszabadulás és a tsz-ek szerveződése tükröződik szókészletük anyagában.

Úgy érezzük mégis, hogy e kötet kiadása kapcsán fel kell vetnünk egy elvi kérdést, s kifejezést kell adnunk bizonyos elégedetlenségnek, hiányérzetnek. Lehet, hogy nem csupán Hegedűs Lajos hibájáról van szó, tán olyan álláspontról a népi szövegek nyelvészeti publikálásakor, ami általánosabb. Ha így lenne, akkor még jobb, ha a szövegpublikálás és értelmezés elvi kérdéseiről egész röviden szólunk itt. Különösen azért, mert az Akadémia kiadási tervei szerint ismét megindul az UMNGY kötetének publikálása s kívánatosnak tartanók, ha a népi szövegek publikálásának kérdéseiben nyelvészek, irodalomtörténészek és folkloristák egységes s főként helyes álláspontot alakítanak ki.

A folkloristák ritkábban szólnak a népi szövegek nyelvészeti pontosságú közlésének, illetőleg a nyelvi anyag értelmezésének kérdéseire, míg nyelvészeink nem éppen indokolatlanul szokták a magyar folkloristáknak szemére vetni a szövegek nyelvészetiileg pontatlan, következtelen, hiányos közlésmódját. (Legutóbb pl. Kálmán Béla: A mai magyar nyelvjárások, Bpest, 1951, 8 k.) A folkloristák gyakorlata általában az (s ez az egyik vitatható álláspont), hogy a népi szövegek mondattani és alakitani pontosságára ügyelnek s a fonetikai jelöléseket csak elnagyoltan használják. Oka ennek az, hogy megfelelő gépi rögzítés nélkül 20-30 oldalas meseszövegek pontos fonetikai lejegyzése igen nagy nehézségeket okozna, nem csak a gyűjtőnek, hanem elsősorban a mesemondónak, akit nem egyszer az ilyen lejegyzésmód a kerek előadásban, sőt a mese szerkezetének kialakításában is zavar. A nagyon lassú, állandóan megakasztó lejegyzés rovására megy, ezt többször megfigyelhettük, a mese szép előadásának. Már pedig ez a folkloristának elsőrendű szempontja, hiszen a változat alakulásában éppen a szép változatok kibontásának a törvényszerűségeit, az előadó mesemondói tehetségének kibontakozását figyeli. Nem közömbös számunkra az sem, hogy az olvasók minél szélesebb köréhez jusson el a nép költészeti alkotása s ezért a laikus olvasó számára túlságosan is szakszerű fonetikai hűségű lejegyzés elkedvetlenítő akadály lehet. Ezért használják a folkloristák a »nagyolt« fonetikai jegyzésmódot. Az aztán nagyon is könnyen lehetséges, hogy eza »nagyolás« sokszor önkényes, elhanyagol igen fontos hangtani jelenségeket s ügyel jelentéktelenségekre. Ebben a hibába magam is, mások is beleesünk. Mégis úgy gondolom, itt az ideje tisztáznunk: a fonetikai pontosság milyen mérvéhez ragaszkodják a folklorista